

Буро Бодрожих*

Институт за политичке студије, Београд

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИЈСКА УСЛОВЉЕНОСТ ЛИБЕРАЛНО- ДЕМОКРАТСКОГ ПОРЕТКА

Сажетак

У раду указујемо на међузависност економских структура и политичких институција, везаних за либерално-демократску државу. Уочљиво је да је функционисање политичких институција у оквиру либерално-демократског поретка на Западу условљено одговарајућим степеном друштвеног богатства, образовним степеном становништва, као и одсуством центрифугалних друштвених сила које би могле довести у питање сам опстанак државе. Државе које су посегнуле за увођењем западњачких модела и институција, превиђајући ове чињенице, платиле су цену. Главни регулатор, нерв привредног и друштвеног живота, јесте новац. Либерална држава изнашла је механизме, од поделе власти до независности судова, који ће онемогућити имаоца политичке моћи да прибави и економску моћ. Нема механизма који би деловали у супротном правцу, који би спречио финансијску олигархију да путем новца преузме и политичку моћ у држави, подређујући је својим интересима. Дајемо историјску ретроспективу и савремене тенденције везане за однос политичке и економске моћи.

Кључне речи: либерализам, демократија, институције, економија, новац, олигархија, буржоазија, аристократија, империјализам.

---

* djuro.bodrozic@ips.ac.rs

ЛИБЕРАЛИЗАМ И ДЕМОКРАТИЈА

Либерална држава, историјски посматрано, није нужно и демократска: историја пружа примере либералних држава у којима је учешће у управљању, путем имовинског цензуса, било строго резервисано за класу богатих. Демократска владавина, исто тако, није нужни продужетак либералне државе: криза класичне либералне државе наступила је управо као резултат прогресивне демократизације, која је последица постепеног ширења бирачког права до тачке у којој је оно постало опште (Vobio, 1995, 19).

Историјски развој довео је, међутим, либерализам и демократију у тесну везу, услед чега су данас недемократске либералне државе незамисливе. „Либерални идеали и демократске процедуре – каже Норберто Бобио – постајали су постепено све испреплетенији. Ако је истина да су права на слободу од почетка била нужан услов за правилну примену правила демократске игре, једнака је истина да је развој демократије временом постао главно оруђе за одбрану права на слободу. Данас су демократске државе једино оне које су настале из либералних револуција и једино у демократским државама су права човека заштићена: свака ауторитарна држава у свету је истовремено и антилиберална и антидемократска“ (Vobio, 1995, 62, 63). Постоји додатни разлог да се код означавања режима врло често користи одредница либерално-демократски, односно демократско-либерални: и један и други модел подразумевају владавину новца. Овај рад усмерен је највећма на ту чињеницу.

Да би новац постао оно што је данас, требало је извести један процес који је довео дотле да новац добије доминантну улогу у привредном и друштвеном животу. Наш Михаило Вујић, пишући крајем XIX века, то је јасно запазио: његово запажање, колико због садржине, толико и због језика којим је саопштено, заслужује пажњу и данас. „По природном позиву својему – вели Вујић – новац би имао да буде само посредник размене и мерило вредности и ништа више, али, уместо слуге, ми га видимо где је он данас постао господар привреди људској. Зато што се новцем све вредности и услуге људске исказују, дух људски придао је новцу неку чаробну моћ

најсавршенијег облика имовине, којим се у свако доба све што се само пожелети може најсигурније набавити може. Трговина је са своје стране највише тому допринела, да се новац, који је сам по себи предмет од најмање људске корисности, уздигне на висину безусловне и неограничене куповне моћи, да од једног простог објекта кићења постане објекат највеће пожуде целога културног света, једном речју да се од једног еспапа, поред кога би се пре деобе радова и саобраћаја, већ по речима Аристотеловим, од глади скапати могло, створи један општепризнати: *nervus rerum gerendarum!*“ (Вујић, 1896, 93). Капиталистичка држава, либерално-демократског типа, постала је оличење владавине новца.

Новац је настао далеко пре капитализма. У капитализму, који је новцу, уз његову изворну функцију, придружио и функцију капитала, његова улога и значај далеко су премашили његов изворни значај и намену. „Из форме (средства) за социјалне односе између људи, новац се претворио у самосталну суштину, учинивши људе средством за своје битисање“ (Зиновјев, 2002, 83). У савременом западном друштву, нарочито после Другог светског рата, новац је постао универзално средство, не само мерења људских активности, већ и средство управљања тим истим активностима како у економији тако и у другим сферама друштвеног живота. И тиме смо закорачили у особен вид тоталитаризма – финансијски. „Финансијски тоталитаризам надвладао је политичку власт. Финансијски тоталитаризам је хладан. Он не зна ни за милост ни за осећања. Политичке диктатуре су неозбиљне у поређењу с финансијском. Чак и у најсвирепијим диктатурама, увек је постојала могућност каквог-таквог отпора. Никакав отпор није могућ против банке“ (Зиновјев, 1999, 81). Опште и једнако бирачко право није много променило ствар, јер и тамо где гласају сви, биће како су намерили богати. Сила новца показала се моћнијом од снаге масе.

ПОРЕКЛО И ОДЛИКЕ ЛИБЕРАЛНЕ ИДЕОЛОГИЈЕ

Из грађанских револуција није произишла демократска већ либерална држава. У борби против феудалног апсолутизма

и сталешког система, либерална буржоазија извојевала је читав корпус човечјих и грађанских права. Насупрот кабинетској правди феудалних кнежева, који су по својој ћуди бацали у тамнице и разрезивали намете, либерална буржоазија издејствовала је елементарне претпоставке којима се обезбеђује лична слобода и обуздава самовоља – владавину закона; а то је значило да се нико не може лишити слободе уколико није повредио закон и због те повреде подвргнут јавном поступку пред независним судијом. Законе према којима се суди доносе представници народа – парламент.

У борби против феудалног поретка, либерална буржоазија освојила је сваком грађанину право на слободно мишљење, право да га јавно износи и за њега придобија присталице: слободу вере и савести, слободу научног стваралаштва, слободу партијског организовања, слободу удруживања, слободу збора и штампе. У борби против сталешког поретка и сталешких привилегија, где су, самим рођењем, одређени друштвени статус човека и његова права, либерална буржоазија је извојевала једнакост пред законом.

Либерализам представља идеологију грађанског буржоаског елемента насталу у оквиру индустријализованог друштва на Западу. У почетку, либерална идеологија била је оруђе у борби против феудалног поретка, апсолутизма и сталешких привилегија, залажући се за уставну а касније и представничку владу. Слом феудализма и настанак капиталистичког друштва истовремено је значио и тријумф либерализма, тако да су капитализам и либерализам нераскидиво повезани.

Основни елементи либерализма јесу: *индивидуализам* као основно начело либерализма; *слобода*, и то лична слобода, представља средишњу вредност либерализма; *једнакост* тј. вера да су сви људи рођени једнаки, једнакост се схвата као правна (једнакост пред законом). Али либерализам одбацује сваку помисао о друштвеној једнакости или о мерама које би се имале предузети да би се таквој једнакости приближило; *рационалност* либерализма, као његов битни елемент, заснива се на гледишту, својственом свим либералима, да свет има рационалну структуру која се може спознати

људским разумом и аналитички објаснити у складу с тим су људи способни да доносе рационалне одлуке, које одговарају њиховим интересима. И исто тако, претпоставља се способност људи за рационалне компромисе, које диктира рационално схваћен интерес (Heјvud, 2004, 87, 88).

По либералном учењу човек има одређена права, гарантована законима и обезбеђена институционалним јемствима, као што су право на живот, слободу, сигурност и срећу, поседује их независно од своје и туђе воље, морају их поштовати сви, укључујући и државу власт. „Према либералном учењу, правна држава значи не само да је јавна власт било ког типа подвргнута општим законима земље (чисто формално ограничење), већ и то да су закони сами подвргнути материјалним ограничењима која проистичу из признања одређених фундаменталних права која се уставно, и тиме као ствар принципа, третирају као „неповредива““ (Bobio, 1995, 30). У најважније уставне механизме заштите, који спречавају злоупотребу власти из које би могла настати повреда загарантованих права, улази подела власти: подређивање извршне власти законодавној; одговорност парламента у вршењу законодавне власти пред судом коме је поверена контрола уставности закона; независно судство (Bobio, 1995, 30, 31).

УНУТРАШЊЕ ПРОТИВРЕЧНОСТИ

У сржи либералне идеологије садржана је једна противречност: „принип народне суверености који је водио до опћег права гласа с једне стране, и страх водеће олигархије да та сувереност не доведе до друштвеног преврата, с друге“ (Diverže, 1980, 94). Страх од народних маса никада није напустио буржоаске редове. Дуго времена важило је ограничено изборно право, условљено материјалним приходима. Пре Првог светског рата опште бирачко право практиковано је у Француској (од 1848), у Немачкој (од 1871), у Норвешкој (од 1898). Након што је опште бирачко право постало принцип, примењивана су различита средства како би му био ограничен домет, од манипулације до различитих видова притиска власти.

Упркос свему, тековине које либерална буржоазија освојила својим револуцијама на плану ослобођења човека имале су огроман значај, на шта увек подсети ускраћивање тих права у склопу ауторитарних и тоталитарних система. Иако је један вид ропства замењен другим, везаним за економску и финансијску принуду, освојене тековине задржавају трајну вредност. Непоречивом „остаје истина: да нам је политичка еманципација индивидуе, ма колико било ограничено њено дејство под условима капиталистичке класне владавине, оставила културна добра, људска добра највеће вредности“ (Бауер, б.г. 18).

Али поменуте тековине либерална буржоазија није освајала за цео народ, већ првенствено за себе. Парламенти који су доносили законе бирани су на подлози права гласа које је било везано за имовински цензус, само они који су плаћали изванредан износ пореза, богати и имућни, имали су право гласа. Нација, представљена у парламенту, није подразумевала народну целину већ мањину имућних. Тиме је осигурана доминантна позиција у парламенту капиталистима и великим поседницима, као и контрола државне управе, самим тим и власт у држави. Права и слободе која је либерална буржоазија прогласила правима свих, могла су бити у потпуности коришћена само од стране мањине имућних. „Тако се у крилу либералних демократија развија темељна протурјечност: укидањем привилегија аристократије успоставиле су оне политичку једнакост. Али, поступно се јавила економска неједнакост која тежи стварању нове аристократије која ће се темељити на капиталистичком власништву. Насљеђивање богатства замјенило је насљеђивање племићког назива, насљеђивање економске моћи – насљеђивање политичке моћи“ (Diverže, 1980, 83).

Борба за демократску државу неодвојива је радничког покрета, његовог организовања и политичког деловања. Раднички покрет отпочео је борбу против цензуса, за опште једнако право гласа. Радничке организације, у борби за демократизацију друштва, тргнуле су дотле инертну масу из њезине потиштености и традиционалног фатализма, испуниле их самосвешћу и вољом за политичку борбу. Опште бирачко право увело је радничке партије у парламентарни живот,

учинило их судеоником политичке борбе и омогућило борбу за радничка права и демократску државу: право на синдикално организовање, право на штрајк, повећање надница, скраћење радног времена, јесу тековине демократске државе.

Поменуте борбе подигле су капитализам на виши технички, социјални и културни степен. Иако су степен експлоатације радне снаге и пораст профита повећани, до тога није дошло смањењем надница или продужавањем радног дана већ унапређењем техничких метода и технолошким иновацијама, услед чега је повећана продуктивност. Повећана продуктивност резултат је измењеног положаја радника. Радничко законодавство и све оне тековине које иду с њим нису дошле од капиталистичке филантропије и хуманистичке бољевости послодаваца. Напротив, видели су да им се то исплати. За разлику од либералног капитализма XIX века, у питању је „капитализам који не влада више са физички и морално закржљалим радничким масама, већ физички далеко здравијим и духовно далеко уздигнутијим, па стога и продуктивнијим радничким масама; капитализам који више не жртвује радника глађу онеспособљеног за рад или запалог у беспослицу већ који кроз осигурање одржава своју индустријску резервну војску физички и духовно способну за рад на терет целине“ (Бауер, б.г. 12).

Политичке институције демократске државе нису довеле ниже друштвене слојеве до власти, јер је капиталистичака класа те исте установе знала ставити у функцију својих интереса, претварајући их у средство своје класне владавине. Развијени су читави системи идеја, који интерес капитала поистовећују са интересом државе, интерес једне класе са интересом народне целине. Главни аргумент је профит. Високи профити обезбеђују индустријски раст, пуну упосленост и пристојне наднице, ситна буржоазија и сељаци проналазе клијентелу којој продају своје услуге и производе по пристојним ценама, држава издашно убира порезе. Дође ли до пада профита, креће обрнут процес: долази до економских криза, радници остају без посла, ситна буржоазија и сељаци без муштерија, држава без прихода. „Док не постоји друга производња до капиталистичка, док је радни процес (производња) у исто време и процес (кретање)

капитала да дође до своје веће вредности, може се сваки интерес тога кретања капитала да себе повећа маскирати као интерес процеса рада (производње); може се сваки интерес капиталистичке класе представити као интерес народне заједнице“ (Бауер, б.г. 5).

Држава је зависна од високих финансијских кругова, јер су јој потребни кредити, а дирне ли у интересе финансијске олигархије, кредита неће бити. Зна се шта следи: пада вредност државних обвезница, повлаче се улози из банака и штедионица, пада вредност новца, скачу цене животних намирница, угрожене су уштеђевине ситних штедиша. „Зар је тешко уверити владе, партије и народ: да сваки напад на интересе високих финансијских кругова угрожава интересе „народне заједнице“? тако се сваки интерес високих финансијских кругова може оденути у интерес јавног кредита и тиме представити као интерес државе и народа“ (Бауер, б.г. 6). Није једном виђено да су многе владе левице, упркос парламентарној већини, поклекнуле пред берзанским показатељима и предавале власт партијама које су уживале поверење финансијских кругова и берзе. „Друштвени поредак је јачи од државног уређења. Докле капитал има „командна места у привреди“ он намеће послушност државе својим интересима помоћу економске надмоћности и помоћу система идеја које произилазе из те економске моћи – упркос демократској једнакости гласачке цедуље“ (Бауер, б.г. 7).

У модерним државама, политичку борбу воде специјализоване организације, које су својом структуром и хијерархијом прилагођене борби за власт, а које изражавају интересе и представљају средство политичке борбе одређених друштвених снага. Политичке организације овог типа деле се на партије и групе за притисак. Политичке партије имају за циљ освајање власти или учествовање у власти, док групе за притисак немају за циљ освајање власти или да у њој учествују, већ да изврше притисак на оне који држе власт, како би деловали у складу са жељом и интересима тих група.

Политичко организовање, у било ком виду, захтева новац. Парламентаризам је само једна варијанта плутократије. „Гласови у модерним демократијама не купују се директно; али, ипак је потребно потрошити новац да

их обезбедите“ (Фергусон, 2012, 258). Сви који су ушли у политичку утакмицу, укључујући и радничке партије, социјалдемократског или социјалистичког типа, помирили су се са овом чињеницом. Било је и оних који су мислили да ће масовним чланством, преко великог броја чланских улога, победити плутократију њеним сопственим средствима. Многе од ових партија, захваљујући ревносном плаћању чланарине и прилозима милионске масе, располагале су фондовима који нису заостајали за фондовима плутократских партија. Али на противној страни били су финансијери који су располагали огромним финансијским резервама, спремни да их у критичном тренутку уведу у игру. Ни на који начин радништво није могло парирати финансијским могућностима својих послодаваца, чији је капитал у стању „да снагу гомиле надомести снагом новца, показујући да је финансијска моћ довољна да отклони опасности које су у једној радничкој земљи теоријски могле да изникну из формалне демократије“ (Левинзон-Морус, 1934, 109).

Ко даје новац надзире рад политичких партија и тиме контролише укупни политички живот, укључујући и изборни процес. Најделотворнији начин контроле везан је за именовање кандидата између којих се бирачи опредељују, јер ће народ бирати између кандидата које су предложиле политичке партије. Економској олигархији је довољно да те партије држи под својом контролом, што се постиже кроз систем финансирања, услед чега је независност политичара пука илузија. Кандидатима иза којих не стоје моћне политичке организације недостају средства и за организацију и за пропаганду, услед чега немају никакве шансе у политичкој борби, изузев у мањим локалним заједницама. Плурализам партија и више кандидата на изборима не значи ништа уколико они долазе из партијске номенклатуре, која је на платном списку економске олигархије. Уместо да буде средство промене, опште бирачко право постало је средство стабилизације политичког поретка и начин за отклањање криза. „Дајући свим грађанима право да се изразе – или барем ту илузију – опће право гласа између осталог дјелује и као сигурносни вентил који такве кризе чини још рјеђима“ (Diverže, 1980, 98).

МЕЃУЗАВИСНОСТ ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИЈСКИХ СТРУКТУРА И ПОЛИТИЧКИХ ИНСТИТУЦИЈА

Политичке институције својствене либерално-демократској држави подразумевају аналогне економске структуре, одређен степен развоја, одређена морална и верска уверења, одговарајуће традиције. На првом месту су економске прилике, одређене одговарајућом економском структуром и одређеним степеном развоја, од којих зависи дистинкција на поље јавног и приватног, где је сфера приватног изван домашаја владине моћи, препуштена грађанима да се руководе према сопственом нахођењу. У првом реду ради се о новцу који је, како смо навели, постао и више од средства владавине. „А једна од битних разлика између појединих државних облика почива баш на функцији коју новац врши у политици. Али, и између држава са готово истим уставом разлике су големе. Човек мора да познаје финансијске политике, ако жели да упозна нешто више него политичку фасаду“ (Левнзон-Морус, 1934, 6).

Новац није изум капитализма, западног друштва или модерног доба „и током Старог поретка постојала је монетарна економија: различита од данашње, била је несавршена и деловала је на неколико равни. Није обухватала читаво човечанство“ (Brodell, 2007, 414). Капитализам, оформљен у оквирима западног друштва, учинио је да новац добије функцију која далеко надилази ону коју је вршио у преткапиталистичко време. За разлику од аристократије, која је истицала војничке вредности и некористољубивост, правећи се да презире новац, буржоазија је прогласила новац као вредност по себи. „Аристократија је заснивала своју власт истовремено и на богатству и на оружју, богатство је било дубоко прикривено иза оружја, које је представљало извор херојских и узвишених вредности. Насупрот њој, буржоазија је изградила систем вредности заснован на богатству. Она је признала извор своје власти уместо да га прикрива. Аристократија је волела богатство – које је долазило са њених поседа или од краљевских пензија, али она о томе није причала, бар не јавно. Буржоазија га је безобзирно објавила

и хвалисала се њиме“ (Diverže, 1966, 106). Либерална мисао, нарочито у САД, прогласила је принцип новца демократским принципом. У систему конкуренције, како истичу, свако има могућност да стекне богатство и преко њега партиципира у политичкој моћи. Овакво резонување пренебрегава чињеницу акумулације капитала и установу наслеђа, које обесмишљавају наводе о једнаким могућностима, а максимум да је свако ковач своје среће чине испразном. Онај ко крене у живот празних руку и онај ко крене са милионом нечега, нису конкурентни. „Наслеђивање стечених богатстава потпуно нарушава конкуренцију, одузимајући јој демократски карактер. На тај начин, моћ новца у знатној мери постаје моћ која се стиче рођењем, иако тако није било на почетку. Развитком либералних друштава, обогаћивање све више и више зависи од поседовања капитала, а не од рада“ (Diverže, 1966, 107). Социјалне разлике, незабележене у ранијој историји, најбоља су потврда да је тако.

О узрочно-последичној вези између економских структура и политичких институција води се непрестана расправа: води ли ли богатство ка либералној демократији или економску супериорност треба приписати постојању политичких институција; дугује ли Запад своју економску и технолошку супериорност управо економским и политичким установама, или су у други разлози, било да је реч о предностима географског положаја или стицају повољних околности везаних за историјски развој? „Ма како било, разина економског и друштвеног развоја зацијело је један од чинилаца западног система који функционира једино у технички развијеним земљама. Он представља политички поредак богатих земаља. Неки мисле – а други мисле то исто о капитализму – да између тих двају чинилаца постоји зависност. Наиме, слободни избори, плурализам, политичке слободе не би били опћенито могући да није ослабила борба класа и умањиле се друштвене напетости и да цјелина становништва није постигла одређени ступањ образовања који омогућава истинско остварење права грађана. Ти чиниоци претпостављају, дакако, висок ступањ економског развоја“ (Diverže, 1980, 9, 10).

Плуралистичка демократија захтева један виши степен економског благостања, богатство стишава не само социјалне

супротности и класне антагонизме, већ и оне који имају националну или верску подлогу. Сиромаштво, насупротив томе, ствара анимозитет и у оквиру истог народа, па се о онима на другој страни реке или преко брда говори као да припадају некој другој раси. „Применити плуралистички систем на нације чији је највећи део становништва готово изгладнео, необразован, неписмен, практично је немогуће. Под привидно модерним процедурама наставаљају да функционишу стари режими феудалне аутократије: не само да их демократске процедуре не уништавају, већ их одржавају тиме што их прикривају. У ствари, плуралистичка демократија се развила у XIX и XX веку у богатим земљама на Западу, њен успон је био омогућен развојем индустријализације и општег животног стандарда“ (Diverže, 1966, 87).

Политичке институције су оквир у којем се одвијају политичке борбе, сучељавају различити антагонизми. Оквир одређује размере сукобљавања, па је од суштинског значаја питање о каквим се антагонизмима ради: доводе ли они у питање опстанак државе, услед верских или националних разлога, или је сукобљавање око питања како се управља државом, при чему се не доводи у питање опстанак саме државе или поретка у њој. За демократију се тражи одређен степен економске развијености и материјалног благостања, као и одређен степен етничке хомогености. Сматра се да су земље без доминантне етничке већине показале мању способност у успостављању демократског поретка од етнички хомогених земаља (Фергусон, 2012, 423).

Институционални оквир, дакле, није нешто спољашње, без утицаја на ток политичке борбе. Што су борбе ризичније, оквир за борбу мора бити ужи. „Оквир у коме се развијају антагонизми истовремено је и фактор тих антагонизма, који их појачава или ублажује“ (Diverže, 1966, 65). Друштва која на то забораве, верујући да ће демократски оквир, кроз изборну кампању и парламентарне дебате, слободну штампу и отворена сучељавања, бити средство за превазилажења криза, платиће цену. Показало се више него јасно „да је за слободу, за демократију и нарочито социјалну, потребно испуњење извесних предуслова. Главни предуслови су: релативно благостање маса и извесан степен опште културе.

(...) Без благостања не може трајно да буде ни политичких слобода, друштвене супротности остају“ (Мирковић, 1938, 105). Само у економски развијеним друштвима демократска процедура, везана за политичка сучељавања, представља друштвени вентил и средство стабилизације.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ

У настанку грађанског поретка заснованог на једнакости, кључно место даје се Француској револуцији, придајући јој готово митски карактер. „Као што су велике инвазије представљале мит племићког друштва, велику причу о његовом пореклу, тако година 1789. представља годину рођења, нулту годину у историји новог света, заснованог на једнакости“ (Фире, 1990, 12).

Француска револуција била је последња фаза борбе између буржоазије и аристократије. Сукоб је започео још у XI веку када су технички проналасци омогућили обнову привредних активности, трговине, занатства и мануфактурне производње, које су замрле услед инвазије варвара. Поменуте активности доводе до развоја градова и зачетака капитализма, сасвим слабог у условима аграрног друштва заснованог на кметству и феудалним привилегијама. (Diverže, 1968, 33, 34).

Сукоб између аристократије и буржоазије текао је паралелно са сукобом између племства и краља. У Енглеској успостављен је савез буржоазије и властеле против краља, који ће довести до успостављања парламента и слабљења монархове власти. У Француској, где је краљевска власт у почетку слаба, ствари су текле другачијим смером, јер аристократији није требао савезник у борби против краља. Краљ је био тај који је у буржоазији тражио савезника у борби против племства. Савез круне и буржоазије започео је у локалним покретима још у XI веку, доживео је врхунац у доба монархијског апсолутизма (Diverže, 1968, 35).

Борба између конзервативаца и либерала окончана је победом других. Кад се погледа снага конзервативних партија, рекло би се да није тако, али то је само привид: речи не одражавају суштину. Програм данашњих конзервативних

партија, најтипичнији пример су енглески конзервативци, у ствари је либерални програм. „Либерални програм се, на тај начин, учврстио у целој Западној Европи: оно што ми називамо западном демократијом – или политичком демократијом – с додатком извесног броја елемената примљених из социјализма, скоро потпуно одговара либералном поретку“ (Diverže, 1968, 39). Конзервативне партије не истичу привилегије по рођењу, прокламују једнакост и слободу, плуралистичке изборе, парламентаризам, економску слободу и приватну својину. Оне су конзервативне једино својим опредељењем за очување постојећег поретка, а тај поредак базиран је управо на наведеним и по свему либералним начелима. Стари поредак у институцијама остао је само у траговима, најважнија ставка некадашње владавине су енглески, холандски и скандинавски монарси, као и британски Горњи дом.

Аристократија је изгубила политичку моћ, али, захваљујући свом иметку, она је имала све стартне погодности и у либералном поретку. „Уколико се главна тешкоћа, да би се успело у пословима, састоји у прибављању првог милиона, већина племића је тај милион нашла у својој колевци“ (Diverže, 1968, 40). Њихов новац радио је за њих и омогућио им да се интегришу у економску моћ, а самим тим да, знајући природу односа између економске и политичке моћи у либералном поретку, задрже и политички утицај. У нови поредак они су унели идеју о неједнакости људи: једни су створени да владају, други да слушају. Капиталистима је додељена улога некадашњих племића задужених за очување поретка с којим је, како сами држе, везан опстанак и саме цивилизације. У то име сматрају се обавезним наметнути снажан ауторитет, не презајући од примене силе. Да ли је аристократија, мењајући подлогу своје моћи, везујући је за новац, могла задржати пређашње особине, друго је питање. Пре ће бити да је стекла особине буржоаских скоројевића, а велико богатство, којим располаже виши друштвени слој, није утрло пут настанку нечега што би било упоредиво с аристократијом у прошлости, „већ само виши ниво малограђанштине“ (Зиновјев, 2002, 257).

Године 1918. чинило се да је тријумф либералне демократије потпун, јер је победа била на страни Велике Британије, Француске и САД. Парламентарне институције

шире се и на друге државе, укључујући и поражене. Стварност је, међутим, била сасвим другачија. Победу је донела сила оружја, а не демократске институције, слободна штампа и опште бирачко право. „Да би побиједиле, слободним је нацијама ваљало успавати своје институције. Парламенти нису нимало судјеловали у доношењу одлука, а грађанским су властима практички управљали војници. На свим ралинама друштва, насиље је замијенило увјеравање, дисциплина је укинула преговарање, национална је страст надвладала критички дух. Требаће дуго да се друштво излијечи од такве праксе“ (Diverže, 1980, 104).

Стабилизацији поретка ишло је на руку стање у радничком покрету. Послератна превирања у социјалистичком покрету, подела на комунисте и социјалдемократе била је од највеће помоћи капиталистичком поретку. Основ поделе одређен је односом према Москви и Трећој интернационали. Комунисти социјалдемократе називају издајницима класе и социјализма, оруђем у рукама буржоазије. Социјалдемократи оптужују комунисте за издајнике отаџбине, сматрају их агитаторима и петом колоном Москве.

Након Другог светског рата либерална демократија уступа место технодемократији. „Прва се темељила на економској конкуренцији и закону тржишта; друга почива на великим подuzeћима с колективним управљањем, гдје се путем рекламе и масовних медија планирају дјелатности и намећу производи. Првој је требала слаба држава која се неће мијешати у економију; друга тражи да влада, путем различитих интервенција и потицаја, осигура опћу регулацију производње, потрошње и размјене. У првој су се супротстављале кадровске партије, уске и лоше структуриране, што је политичкој борби давало обиљежје борбе гладијатора, у другој се сучељавају масовне партије у којима су пристахе и вође дисциплинирани и интегрисани у колективну акцију. Јавне административне службе и приватне твртке попримају једнаке структуре: постају големе, сложене, хијерархизирани, рационализиране организације“ (Diverže, 1980, 130).

У редовима савремене економске олигархије технократског типа нису само власници над средствима

за производњу, већ је то шира душтвена група у коју су интегрисани технички стручњаци, административно особље, специјалистички кадрови. За разлику од ранијег периода, кад су били нека врста спољних сарадника, они су сада део система, учествују у власти у толикој мери да их многи сматрају важнијом кариком и од самих капиталиста. Ипак је то претерано, јер капиталиста може отпустити менаџера, менаџер може само дати отказ. Нема олигархије без наслеђивања. Технократи улазе у структуру кооптирањем људи од знања и способности, као што ће, уколико се покажу неспособним, бити и елиминисани из техноструктура.

Приметно је да моћ државе у западним друштвима у порасту, првенствено због западњачке амбиције о колонизацији света. Држава је потребна да би обезбедила експанзију великих корпорација у иностранству, јер им је национални оквир постао преузак. Када је потребно освојити тржиште или се домоћи сировина, не преза се од војних интервенција, дипломатских и финансијских уцена, јер су великим западним корпорацијама неопходне сировине, без којих би стала производња, и тржиште, без којег би изостао пласман производа. У односима Запада према трећем свету влада чист империјализам. А тај „империјализам није дјелатност од другоразредног значаја за развијене земље. То је темељна дјелатност, пријекно потребна за одржавање и експанзију животног ниво“ (Diverže, 1980, 140, 141). Ништа ново, и на почетку либералне државе видимо повезаност с империјализмом и колонијалном експанзијом. Пример Енглеске, колевке либерализма, то најбоље потврђује. Међу чиниоцима који су омогућили настанак и стабилизацију либералног поретка у Енглеској, Николај Данилевски посебно наглашава да „најделотворнији палијатив Енглеске је ненормална концентрација светске трговине у њеним рукама. Богатства која се трговином сливају у Енглеску служе као подмаз који подмазује све осовине, вратила, шрафове и зупчанике енглеске друштвене машинерије и отклања сувишно трење од кога би се та машинерија распала или поломила. Погодности које извлачи Енглеска из те концентрације светске трговине у својим рукама неизрачунљиве су“ (Данилевски, 1994, 201).

Већа улога државе није јој донела и већу моћ у односу на економску олигархију, еманципацију политичке моћи од доминације економских структура. Напротив, то је само разлог за већу контролу. „Будући да је економској олигархији држава потребнија, то јој је још важније да је надзире изблиза. У либералној демократији било је могуће замислити да јавне власти доспију у руке људи неовисних о власницима индустрије и трговине. Ако се њихов посао сводио на осигурање унутрашњег реда и на вањску заштиту, тржишна се економија могла развијати на задовољавајући начин. У технодемократији таква је слобода државе наспрам пословања посве незамислива, јер оно веома много овиси о њезиним одлукама. Нова олигархија добро зна да јој је важније но икад одржати надзор над посредујућом класом која има политичку моћ“ (Diverže, 1980, 140, 141).

Зависност данашње државе од економске олигархије у великој мери превазилази ону из доба либералне демократије у раздобљу између 1870. и 1939. године, где се зависност појаљује више у квалитативном него квантитативном смислу, управљена према интересима мултинационалних компанија. Треба нагласити да мултинационалне компаније, које су границе националних држава учиниле пропусним, нису никакве међународне или светске компаније. То су западне, пре свега америчке компаније.

Могу ли се сиромашне нације, у данашњим околностима, изборити на међународном плану као што се пролетаријат, колико толико, изборио на националној равни? Једно је сигурно, богати нису вољни да им изађу у сусрет. Техничка помоћ коју богати пружају сиромашнима најобичнија је варка, која подсећа на милосрђе из Дикенсових романа. Природа капиталистичког поретка, где је економски интерес изнад свега, покретач друштвеног живота којем се све потчињава, не дозвољава другачије понашање. А када се интересима придодају и предрасуде, које имају расну и културну подлогу, илузорно је очекивати некакву правичност и добру вољу. Могућности сиромашних и малих држава крајње су лимитиране, јер је тешко супротставити се нечему што је, по речима Александра Зиновјева, комбинација свемоћне војне силе и планетарне финансијске уцене (Зиновјев, 1999, 81).

Сиромашнима недостаје ослонац, нарочито после окончања тзв. хладног рата Има добрих разлога да се обрати пажња на запажање Александра Панарина „да је хладни рат двеју суперсила био преображени облик грађанског рата: СССР је у том рату био на страни сиромашних, САД пак на страни богатих. У том смислу, пораз СССР-а био је пораз сиромашних у њиховој борби с богатима, а победа САД и њихово општесветско наступање – победа и наступање богатих“ (Панарин, 2007, 7). И сама класна компонента изишла из јавног дискурса, из чега је видљиво да је победа остварена и у равни симбола, па је противник не само физички побеђен, већ се победник постарао и за његову потпуну деградацију, моралну и интелектуалну (Панарин, 2007, 7).¹

Тако смо дошли до нечега што се може назвати колонијална демократија – владавина странаца. Домаће олигархије, било због немоћи, било због личног интереса, труде се да прикажу како се све то одвија по њиховој вољи, а у националном интересу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Бауер, Ото, (б.г) Ото Бауер, *Грађанска демократија*, Београд, Ослобођење А. Д.
- Bobio, Norberto, (1995) Norberto Bobio, *Liberalizam i demokratija*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Brodel, Fernan, (2007) Fernan Brodel, *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII veka. Strukture svakodnevice: moguće i nemoguće*, Knj. 1, Beograd: Službeni list SRJ, Novi Sad: STYLOS.
- Вујић, Михаило, (1896) Михаило В. Вујић, *Начела народне економије*, књига друга, Београд, Државна штампарија Краљевине Србије.
- Данилевски, Николај, (1994) Николај Ј. Данилевски, *Русија и Европа*, Београд, Службени лист СРЈ, 1994.

---

1 Александар С. Панарин, *Савремени рат као борба богатих против сиромашних*, Београд, Нова Европа: Evro Giunti, 2007, стр. 7.

- Diverže, Moris, (1980) Maurice Duverger, *Janus, Dva lica zapada*, Загреб, Globus.
- Diverže, Moris, (1966) Moris Diverže, *Uvod u politiku*, Београд, Савремена администрација.
- Diverže, Moris, (1968) Moris Diverže, *Demokratija bez naroda*, Београд, Рад.
- Зиновјев, Александар, (1999) Александар Зиновјев, *Велика прекретница*, Београд, Наш дом.
- Зиновјев, Александар, (2002) Александар Зиновјев, *Запад: феномен западњаинства*, Београд, Наш дом.
- Левнизон, Рихард-Морус, (1934) Рихард Левинзон-Морус, *Новац у политици*, Београд, Космос.
- Мирковић, Мијо, (1938) Мијо Мирковић, *Развој економске мисли у XIX веку*, Београд, Геца Кон.
- Панарин, Александар, (2007) Александар С. Панарин, *Савремени рат као борба богатих против сиромашних*, Београд, Нова Европа: Euro Giunti.
- Фергусон, Најл (2012) Најл Фергусон, *Моћ новца: новац и моћ у савременом свету 1700–2000*, Београд, Службени гласник.
- Фире, Франсоа, (1990) Фарнсоа Фире, *О Француској револуцији*, Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Hejvdud, Endru, (2004) Endru, Hejvdud, *Politika*, Beograd, Clío.

Đuro Bodruzic

ECONOMIC AND FINANCIAL CONDITIONALITY OF THE LIBERAL-DEMOCRATIC ORDER

Resume

Society in the West has its own history, the achievements of Western society are part of its history. The achievements of that society include the liberal revolutions from which the liberal state, its institutions and values originated. Can every society adopt the mentioned models, even the one whose history differs significantly? It may not be necessary to repeat the history of Western society, but assumptions about economic development and financial power, similar to those in the West, must be made for a liberal-democratic order to be effective. Liberal democracy is a government centered on the power of money.

Pluralistic democracy requires a higher degree of economic prosperity, wealth calms not only social contradictions and class antagonisms, but also those that have a national and religious background. Democracy requires a certain degree of economic development and material well-being, with a certain degree of ethnic homogeneity. It is obvious that countries without a dominant ethnic majority have shown less ability to establish a democratic order, especially if they were still poor.

Political institutions are the framework in which the political struggle takes place. The institutional framework, therefore, is not something eternal, without influencing the course and outcome of the political struggle. The riskier the fights, the narrower for the fight. The framework in which antagonisms are confronted is also a factor of these antagonisms, whether they amplify or diminish them. Societies that forget about it, believing that the democratic framework through the election campaign and parliamentary debates, free press and open confrontations, will be a means to overcome the crisis, will pay the price. It has become quite clear that pluralist democracy requires the fulfillment of certain conditions. Only in economically developed societies is the democratic procedure related to political confrontation a social valve and a means of stabilization.

Keywords: liberalism, democracy, institutions, economy, money, oligarchy, the bourgeoisie, aristocracy, imperialism.

---

* Овај рад је примљен 08. децембра 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. децембра 2021. године.